

Ágnes Heller
Wykłady i seminarium lubelskie

Wydawnictwo UMCS Lublin 2006
www.zfpiks.politologia.pl

Spis treści

Przedmowa 7

Wykłady Profesor Ágnes Heller

Dwa filary nowoczesnej etyki 13

Biopolityka przeciw wolności. Nowy rozdział w historii starego sporu 29

Seminarium z Profesor Ágnes Heller

Komunikacja międzykulturowa 49

Nowoczesność, wolność, feminizm, polityka 63

Europa – USA 81

Aneksy

Ágnes Heller: O filozofii, nowoczesności i polityce
Rozmawia Jan P. Hudzik 101

Waldemar Bulira
Zrozumieć świat: sylwetka i twórczość Ágnes Heller 127

Nota biograficzna 155

Publikacje Ágnes Heller 157

Przedmowa

Późną zimą tego roku, na zaproszenie Profesora Jana Hudzika z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, spędziłam osiem dni w Polsce. Była to moja pierwsza wizyta w Polsce od 1965 roku, dlatego też byłam nią bardzo zainteresowana i wiązałam z nią duże nadzieje. Podróż ta stała się dla mnie jednym z najjaśniejszych wydarzeń tego roku. Profesor Hudzik oraz jego student Waldek Bulira dołożyli wszelkich starań, aby mój pobyt w Polsce był nie tylko przyjemny, ale zarazem pożyteczny i pouczający. Moje wykłady były prezentowane – najpierw w Lublinie, a później również w Łodzi – grupie dobrych i spragnionych wiedzy studentów. Moim gospodarzom zawdzięczam to, że właściwie wszędzie tam, dokąd się udaliśmy – również w Warszawie – mogłam przedyskutować w gronie intelektualistów interesujące nas zagadnienia. Podczas wizyty w nowo otwartym Muzeum Powstania Warszawskiego miałam okazję przynajmniej rzucić okiem – a być może doświadczyć również czegoś więcej – na pomniki przeszłości. Zorganizowali oni również pielgrzymkę do Auschwitz, gdzie, podobnie jak większość węgierskich Żydów, zginął mój ojciec. Obaj też przeprowadzili ze mną długi wywiad, uczestniczyłam w seminarium z doktorantami Profesora Hudzika, a Waldek Bulira dodatkowo napisał obszerny tekst poświęcony mojej twórczości. Niniejsza książka jest jednym z owoców mojej podróży do Polski oraz ich wielkiego wysiłku.

Nie wydaje mi się, abym potrzebowała wiele dodać do prezentowanych tu zapisów wywiadu i seminarium, przede wszystkim dlatego, że nie pamiętam już dokładnie zagadnień w nich poruszanych, a jedynie to, iż dotyczyły wielu spraw. Jestem pewna, że zarówno Jan Hudzik, jak i Waldek Bulira zrobią to dla mnie i zamiast mnie. Po-

zwołę sobie jedynie poczynić kilka uwag odnośnie do treści obu moich wykładów zamieszczonych w tym woluminie.

Na początek ten, który jest zatytułowany *Dwa filary nowoczesnej etyki*.

Napisałam trzy i pół książki o etyce i filozofii moralności (mówiąc „pół”, mam na myśli moją pracę o sprawiedliwości¹). Prezentowany artykuł jest krótkim streszczeniem niektórych wniosków zawartych w tych książkach. Chciałam wypełnić trzy zadania jednocześnie. Po pierwsze, odpowiedzieć na pytanie z rodzaju „czym jest?”, które w tym przypadku brzmiało „czym jest etyka?”. Po drugie, zinterpretować różnicę pomiędzy tradycyjną i nowoczesną etyką, przede wszystkim jeżeli chodzi o ich jakość, treść, a także strukturę. Po trzecie, dopasować mój sposób rozumienia etyki – chodzi zarówno o zadawane przeze mnie pytania, jak i udzielane na nie odpowiedzi – do filozoficznej tradycji, w szczególności tej związanej z Kantem i Kierkegaardem.

Z tego, co zostało powiedziane wynika, że moja etyka i filozofia moralna ma niewiele wspólnego ze stanowiskiem zajmowanym przez moralistów i z kulturowym krytycyzmem. Nie ubliżam naszemu światu i naszym czasom, ani nie porównuję ich do „pustyni”. Nie chodzi nawet o to, że owe slogany kulturowego pesymizmu nie pasują do ram mojej etyki, ani też o to, że nie wierzę, abyśmy żyli w czasach absolutnej grzeszności. W moim przekonaniu moralna filozofia nie jest prorokowaniem czy kaznodziejstwem, niezależnie od tego, jaką formę by ono przybrało. Nie oznacza to jednak, że uchyla się ona przed oferowaniem jakiejś normatywnej orientacji.

A teraz odnośnie do eseju zatytułowanego *Biopolityka przeciw wolności*.

Zainteresowałam się problemem biopolityki razem z moim zmarłym mężem Ferencem Feherem, zainspirowana jedną z idei Michela Foucaulta. Efektem naszej wspólnej pracy była skromna książka zatytułowana właśnie *Biopolityka*².

Artykuł zamieszczony w tym zbiorze jest jej swego rodzaju kontynuacją, a zarazem odwołuje się do innego mojego eseju *Europej-*

---

¹ Á. Heller, *Beyond Justice*, Basil Blackwell, Oxford/Boston, 1988 – przyp. tłum.

² Á. Heller, F. Feher, *Biopolitics*, Avebury, London, 1994 – przyp. tłum.

Ágnes Heller
Wykłady i seminarium lubelskie

Wydawnictwo UMCS Lublin 2006
www.zfpiks.politologia.pl

*skie arcynarracje o wolności*³. Wskazuję tam na dwie europejskie arcynarracje: z jednej strony jest to Biblia, z drugiej zaś grecko-rzymska filozofia i historiografia. Obie przedstawiają m.in. narracje o wolności politycznej [*liberty*], o wyzwoleniu [*liberation*] i o wolności moralnej [*freedom*]. Wskazuję na te opowieści, jako na szczególnie cenne dziedzictwo europejskiej kultury. Nie ukrywam jednak, że dostrzegam również jej nieprzyjemne i niepokojące przejawy. Nie tylko bowiem jasne, ale i ciemne strony naszego dziedzictwa wskazują na realne problemy i niepokoje. W moim przekonaniu biopolityka należy właśnie do grupy mrocznych aspektów naszej spuścizny, i jako taka również wskazuje na realne problemy i niepokoje. Przecież wszystko to, czym zajmują się ideologie biopolityki może być również rozwiązywane w imię arcynarracji o wolności moralnej i politycznej.

Nie chcę mojemu czytelnikowi narzucać tylko jednej interpretacji. Przecież z tego samego tekstu można wyciągnąć różne wnioski. Jestem naprawdę ciekawa, jakie przesłanie mogą moi polscy czytelnicy odnaleźć w tej książce.

Ágnes Heller
Tłum. W. Bulira

---

³ Á. Heller, *Europejskiej arcynarracje o wolności*, tłum. A. Lipszyc, „Przegląd polityczny” 2005, nr 69, s. 2–10 – przyp. tłum.

Nota biograficzna

Ágnes Heller, urodzona 12 maja 1929 w Budapeszcie.

1947–1952	Studia filozoficzne na Wydziale Filozofii i Teorii Społecznej Uniwersytetu Loranda Eotvosa w Budapeszcie.
1952–1955	Praca nad rozprawą doktorską.
1955	Promowana na doktora filozofii w Budapeszcie; promotor: György Lukacs, tytuł rozprawy: <i>Etyka Czernyszewskiego – teoria rozumnego egoizmu</i> .
1955–1956	Redaktor powojennego <i>Hungarian Philosophical Journal</i> .
1955–1958	Asystentka György Lukacsa na Wydziale Filozofii Uniwersytetu w Budapeszcie. Zwolniona z powodów politycznych po wydarzeniach Rewolucji Węgierskiej 1956 roku, której była aktywną uczestniczką.
1958–1963	Z konieczności pracuje jako nauczycielka w gimnazjum.
1963–1973	Pracuje jako <i>Senior Research Fellow</i> w Instytucie Socjologii Węgierskiej Akademii Nauk.
1972	Otrzymuje tytuł <i>Visiting Professor of Philosophy</i> w Freie Universität w Berlinie.
1973	Tzw. <i>proces filozofów</i> , specjalna rezolucja Węgierskiej Partii Komunistycznej zakazująca nauczania oraz podejmowania pracy naukowej i badawczej członkom <i>Szkoły Budapeszteńskiej</i> .
1978	Opuszcza Węgry, wraz z rodziną przenosi się do Australii.
1978–1983	Jako <i>Senior Lecturer and Reader of Sociology</i> wykłada na La Trobe University w Melbourne.
1981	Otrzymuje tytuł <i>Visiting Professor of Sociology</i> na Universität Konstanz.
1984–1988	Po przenosinach do USA pracuje jako profesor filozofii w Graduate Faculty of Political and Social Science w New School for Social Research w Nowym Jorku.

Ágnes Heller
Wykłady i seminarium lubelskie

Wydawnictwo UMCS Lublin 2006
www.zfpiks.politologia.pl

- 1986–1989 Obejmuje kierownictwo Katedry Filozofii w Graduate Faculty of Political and Social Science w New School for Social Research w Nowym Jorku.
- 1988 Otrzymuje tytuł *Hannah Arendt Professor of Philosophy* w Graduate Faculty of Political and Social Science w New School for Social Research w Nowym Jorku.

Publikacje Ágnes Heller

Samodzielne publikacje

- Towards a Marxist Theory of Value*, Telos Books, University of Southern Illinois Carbondale, 1972.
Theory of Needs in Marx, Allison & Busby, London 1976.
On Instincts, Van Gorcum, Assen 1979.
Renaissance Man, Routledge and Kegan Paul, London/Boston/Henley 1978.
A Theory or Feelings, Van Gorcum, Assen 1979.
A Theory of History, Routledge and Kegan Paul, London 1982.
Everyday Life, Routledge and Kegan Paul, London 1984.
The Power of Shame (A Rationalist Perspective), Routledge and Kegan Paul, London 1985.
Beyond Justice, Basil Blackwell, Oxford/Boston 1988.
General Ethics, Basil Blackwell, Oxford/Boston 1989.
A Philosophy of Morals, Basil Blackwell, Oxford/Boston 1990.
Can Modernity Survive? Cambridge, Polity Press and University of California Press, Berkeley/Los Angeles 1990.
A Philosophy of Fragments, Blackwell Publishers, Oxford 1993
An Ethics of Personality, Basil Blackwell, Cambridge 1996.
A Theory of Modernity, Blackwell Publishers, Cambridge 1999.
The Concept of the Beautiful, 1999, (po węgiersku).
Der Affe auf dem Fahrrad, Philo, Berlin–Wiedeń 1999.
The Time is Out of Joint: Shakespeare as Philosopher of History, Blackwell Publishers, Cambridge 2000.
Die Auferstehung des jüdischen Jesus, Philo, Berlin 2002.
Immortal Comedy: The Comic Phenomenon in Art, Literature, and Life, Lexington Books, Lanham Md, 2005.

Ágnes Heller
Wykłady i seminarium lubelskie

Wydawnictwo UMCS Lublin 2006
www.zfpiks.politologia.pl

Ágnes Heller jako współautor i redaktor

- The Humanisation of Socialism*, (z A. Hegedus et alii.) Allison and Busby, London 1976.
- Dictatorship Over Needs*, (z F. Feherem oraz G. Markusem) Basil Blackwell, Oxford 1983.
- Hungary, 1956 Revisited: The Message of a Revolution A Quarter of a Century After*, (z F. Feherem) George Allen and Unwin, London/Boston/Sydney 1983.
- Lukacs Revalued*, (red.) Basil Blackwell, Oxford 1983.
- Reconstructing Aesthetics*, (red. z F. Feherem) Basil Blackwell, Oxford 1986.
- Doomsday or Deterrence*, (z F. Feherem) M. E. Sharpe, White Plains 1986.
- Eastern Left – Western Left (Freedom, Totalitarianism, Democracy)*, (z F. Feherem) Polity Press, Humanities Press, Cambridge/New York 1987.
- The Postmodern Political Condition*, (z F. Feherem) Polity Press Columbia University Press, Cambridge/New York 1989.
- From Yalta to Glasnost (The Dismantling of Stalin's Empire)*, (z F. Feherem) Basil Blackwell Oxford/Boston 1990.
- The Grandeur and Twilight of Radical Universalism*, (z F. Feherem) Transaction, New Brunswick 1990.
- Biopolitics*, (z F. Feherem) Avebury, London 1994.

Wybrane artykuły

- Knowledge of Human Nature in Shakespearean Drama*, „The New Hungarian Quarterly” Spring 1964, vol. 1.5, nr 13, s. 9–24.
- Shakespeare Our Contemporary (On Jan Kott's Book)*, „New Left Review” 1964, nr 2, s. 21–28.
- Wert and Geschichte*, „Praxis” 1966, nr 1–2, s. 91–101.
- Die Stellung der Ethik im Marxismus*, „Praxis” 1967, nr 2, s. 244–252.
- Esquisse de la structure de la vie quotidienne*, „Archives Europeenes de Socjologie” 1967, nr VIII, s. 35–44.
- The Two Myths of Technology*, „The New Hungarian Quarterly” Summer 1968, vol. 1.9, nr 30, s. 135–142.
- On the Future of Relations Between the Sexes*, „International Social Science Journal” 1969, vol. 21, nr 4, s. 535–544.
- The Marxist Theory of Revolution and Revolution in Everyday Life*, „Telos” Fall 1970, nr 6, s. 212–224.

Ágnes Heller
Wykłady i seminarium lubelskie

Wydawnictwo UMCS Lublin 2006
www.zfpiks.politologia.pl

- Family Structure and Communism*, (z M. Vajdą), „Telos” Spring 1971, nr 7, s. 99–112.
- Forms of Equality*, (z F. Feherem), „Telos” Summer 1977, Saint Louis, nr 32, s. 6–26.
- Past, Present, and Future of Democracy*, „Social Research” Winter 1978, vol. 45, nr 4, s. 866–889.
- Las 'necesidades radicales'*, „Materiale” July-August 1978, vol. 1, nr 1, s. 27–49.
- The Declaration of Independence and the Principles of Socialism*, „Social Praxis” 1979, vol. 6 1/2, s. 109–112.
- George Lukacs and Irma Seidler*, „New German Critique” Fall 1979, nr 18, 74–107.
- Hungary, 1956: The Anatomy of a Political Revolution*, (z F. Feherem), „Radical American” Jan-Feb 1980, vol. 14, nr 1, s. 51–67.
- Historicity and Its Forms of Consciousness*, „Philosophy and Social Criticism” 1980, nr 1, s. 1–17.
- Marxisme, revolution og moral*, „HUG” 1981, year 6, nr 29, s. 41–45.
- The Moral Maxims of Democratic Politics*, „Praxis International” April 1981, vol. 1, nr 1, s. 39–49.
- Habermas and Marxism*, [w:] *Habermas, Critical Debates*, (red.) J. B. Thompson, D. Held, Basingstoke: Macmillan, London 1982, s. 21–42.
- The Dissatisfied Society*, „Praxis International” 1983, vol. 2, nr 4, s. 359–371.
- Class, Democracy, Modernity*, (z F. Feherem), „Theory and Society” 1983, nr 12, s. 211–244.
- Marx and Modernity*, „Thesis Eleven” 1984, nr 8, s. 44–59.
- Marx, Justice, Freedom: The Libertarian Prophet*, „Philosophica”, The University of Ghent, 1984, vol. 33, nr 1, s. 83–107.
- From Red to Green*, (z F. Feherem), „Telos” Spring 1984, nr 59, s. 35–45.
- The Great Republic*, „Praxis International” 1985, vol. 5, nr 1, s. 23–35.
- Are There Prospects for Change in the USSR and Eastern Europe?*, (z F. Feherem) „Praxis International” October 1985, vol. 5, no. 3, s. 323–333.
- The Human Condition*, „Thesis Eleven” 1987, nr 16, s. 4–22.
- Hannah Arendt on vita contemplativa*, „Philosophy and Social Criticism” 1987, nr 2–3, s. 234–256.
- The Moral Situation in Modernity*, „Social Research” Winter 1988, vol. 55, nr 4, s. 531–551.
- Existentialism, Alienation, Postmodernism: Cultural Movements as Vehicles of Change in the Patterns of Everyday Life*, [w:] *Postmodern Conditions*, (red.) A. Milner, P. Thomson, C. Worth, Monash University, Melbourne 1988, s. 1–15.
- From Hermeneutics in Social Science Toward a Hermeneutics of Social Science*, „Theory and Society” May 1989, vol. 18, nr 3, s. 291–323.

Ágnes Heller
Wykłady i seminarium lubelskie

Wydawnictwo UMCS Lublin 2006
www.zfpiks.politologia.pl

- The Contingent Person and the Existential Choice*, „The Philosophical Forum” Fall-Winter 1989–90, vol. 21, nr 1-2, s. 53–70.
- Can Poetry Be Written After the Holocaust? (On Adorno’s Dictum)*, „Dialectical Anthropology” 1990, nr 2, s. 16–25.
- From Totalitarian Dictatorship through Rechtsstaat to Democracy*, (z F. Feherem) „Thesis Eleven” 1990, nr 26, s. 7–26.
- The Role of Interpretation in Modern Ethical Practice*, „Philosophy and Social Criticism” 1991, nr 17(2), s. 83–101.
- The Complexity of Justice (A Challenge to the Twenty-First Century)*, „Ratio Juris” June 1996, vol. 9, nr 2, s. 138–152.
- Parmenides and the battle of Stalingrad*, „Graduate Faculty Philosophy Journal” 1997, Vol. 19, nr 2 – Vol. 20, nr 1, s. 247–262.
- Ethics in the Contemporary World*, „Revista de Filozofia” 1998, nr 17, s. 9–19.
- The Three Logics of Modernity and the Double-Bind of Imagination*, „Graduate Faculty Philosophy Journal” 1999, Vol. 21, nr 2, s. 177–193.
- 911, or Modernity and Terror*, „Constellations” 2002, Vol. 9, nr 1, s. 53–65.
- Five Approaches to the Phenomenon of Shame*, „Social Research” Winter 2003, Vol. 70, nr 4, s. 1015–1030.

Inne wybrane pozycje

- Beilharz P., *Budapest Central: Ágnes Heller’s Theory of Modernity*, „Thesis Eleven”, November 2003, vol. 75, nr 1, s. 108–113.
- Christians C. G., *The Social Ethics of Ágnes Heller*, „Qualitative Inquiry” 1 August 2002, vol. 8, nr 4, s. 411–428.
- Constantinou M., *Ágnes Heller’s Ecce Homo: A Neomodern Vision of Moral Anthropology*, „Thesis Eleven” November 1999, vol. 59, nr 1, s. 29–52.
- Grumley J., *Ágnes Heller: A Moralism in the Vortex of History*, Pluto Press, London / Ann Arbor MI 2005.
- Grumley J., *From the Agora to the Coffee-House: Heller’s Quest for Philosophical Radicalism*, „Critical Horizons” 1 September 2001, vol. 2, nr 2, s. 255–282.
- Grumley J., *Negotiating the ‘Double Bind’: Heller’s Theory of Modernity*, „European Journal of Social Theory” November 2000, vol. 3, nr 4, s. 429–447.
- Interviews with Profesor Ágnes Heller (I) Budapest, 1st/2nd July 1998*, [Wywiad przeprowadzony przez S. Tormeya], „Revista de filosofia” 1998, nr 17, s. 21–50.

Ágnes Heller
Wykłady i seminarium lubelskie

Wydawnictwo UMCS Lublin 2006
www.zfpiks.politologia.pl

- Interviews with Profesor Ágnes Heller (II) Budapest, 1st/2nd July 1998*, [Wywiad przeprowadzony przez S. Tormeya], „Revista de filosofia” 1999, nr 18, s. 5–38.
- Murphy P., *Ágnes Heller’S Great Society*, „Thesis Eleven” November 2003, vol. 75, nr 1, s. 96–107.
- Murphy P., *The Age of Contingency*, „Revista de Filosofia” 1998, nr 17, s. 101–117.
- Murphy P., *The Existential Stoic*, „Thesis Eleven” November 1999, vol. 59, nr 1, s. 87–94.
- Rivero A., *Ágnes Heller: Politics and Philosophy*, „Thesis Eleven” November 1999, nr 59, s. 17–28.
- Roberts D., *Between Home and World: Ágnes Heller’s The Concept of the Beautiful*, „Thesis Eleven” November 1999, vol. 59, nr 1, s. 95–101.
- The Essence is Good but all the Appearance is Evil*, [Wywiad przeprowadzony przez Csaba Polnoy], „Left Curve” 1998, nr 22.
- The Postmodern Ethical Condition. A Conversation with Ágnes Heller*, [Wywiad przeprowadzony przez Johna Rundella] „Critical Horizons” 2000, nr 1 (1), s. 135–145.
- The Social Philosophy of Ágnes Heller*, (red.) J. Burnheim, Rodopi, Amsterdam/Atlanta 1994.
- Tormey S., *Ágnes Heller: Socialism, Autonomy and the Postmodern*, Manchester University Press, Manchester 2001.
- Vajda M., *Is Moral Philosophy Possible at All?*, „Thesis Eleven” November 1999, nr 59, s. 73–85.

W przekładzie polskim

- Hegłowska filozofia dziejów a rosyjscy rewolucyjni demokraci*, brak nazwiska tłumacza, „Studia Filozoficzne” 1957, nr 8, 113–142.
- Moralne posłannictwo filozofa*, tłum. H. Baronowska, „Znak” 1974, nr 6 (240), s. 742–757.
- Podzwonne dla Europy*, tłum. M. Tański, „Res Publica Nowa” 1993, nr 9, s. 5–10.
- Requiem dla stulecia*, tłum. K. Leszczyńska, „Przegląd Polityczny” 2001, nr 51, s. 67–72.
- Auschwitz i Gulag*, tłum. A. i A. Klubowie, „Przegląd Polityczny” 2001, nr 51, s. I–IV.
- Pamięć i zapomnianie. O sensie i braku sensu*, tłum. A. Kopacki, „Przegląd Polityczny” 2001, nr 52–53, s. 21–27.
- Europejskie arcynarracje o wolności*, tłum. A. Lipszyc, „Przegląd Polityczny”, 2005, nr 69, s. 2–10.

Ágnes Heller
Wykłady i seminarium lubelskie

Wydawnictwo UMCS Lublin 2006
www.zfpiks.politologia.pl

- Nowoczesność i terror czyli 11 września 2001*, tłum. A. Lipszyc, „Przegląd Polityczny”, 2005, nr 69, s. 68–75.
O pojęciu polityczności raz jeszcze, tłum. M. Szuster, „Przegląd Polityczny”, 2005, nr 69, s. 76–82.
Nowoczesność z perspektywy ponowoczesnej. Założenia filozoficzne, tłum. T. Markiewka, „Świat i słowo” 2005, nr 1(4), s. 53–86.

Inne pozycje w języku polskim

- Hudzik J. P., *Świat według Ágnes Heller*, „Przegląd Polityczny” 2005, nr 69, s. 60–68.
Krzemiński A., *Pariasi i Parweniusze*, „Przegląd Polityczny” 2001, nr 51, s. 55–65.